

МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ

**ГОЛОВНЕ
СЛІДЧЕ УПРАВЛІННЯ**

**НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ
ВНУТРІШНІХ СПРАВ**

**ОБСТАВИНИ, ЩО ПІДЛЯГАЮТЬ ДОКАЗУВАННЮ ПІД ЧАС
РОЗСЛІДУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ ПРОТИ БЕЗПЕКИ ВИРОБНИЦТВА**

Методичні рекомендації

Київ - 2021

Авторський колектив:

Таран О.В., доктор юридичних наук, професор (Національна академія внутрішніх справ); **Запотоцький А.П.**, доктор юридичних наук, професор (Національна академія внутрішніх справ); **Арешонков В.В.**, доктор юридичних наук, старший науковий співробітник (Національна академія внутрішніх справ); **Дрозд О.Ю.**, доктор юридичних наук, професор (Національна академія внутрішніх справ); **Шевчишен А.В.**, доктор юридичних наук, доцент (Головне слідче управління Національної поліції України); **Дякін Я.О.**, кандидат юридичних наук (Національна академія внутрішніх справ); **Іщук Д.О.**, доктор юридичних наук (Національна академія внутрішніх справ); **Ботнарченко І.А.**, кандидат юридичних наук (Національна академія внутрішніх справ)

Рецензенти:

Швець М. Я., доктор економічних наук, професор, заслужений діяч науки і техніки України, провідний науковий співробітник наукової лабораторії з проблем протидії злочинності ННІ № 1 Національної академії внутрішніх справ;

Бурлака В. В., кандидат юридичних наук, начальник відділу методичної роботи та правового забезпечення Головного слідчого управління Національної поліції України

Рекомендовано до друку науково-методичною радою Національної академії внутрішніх справ від 22.09.2021 (протокол № 1)

Обставини, що підлягають доказуванню під час розслідування злочинів проти безпеки виробництва [Текст]: метод. рек. / [Таран О. В., Запотоцький А.П., Арешонков В. В., Дрозд О.Ю. та ін.]. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2021. 36 с.

У методичних рекомендаціях визначено перелік обставин, що підлягають доказуванню під час розслідування злочинів проти безпеки виробництва. Розкрито зміст і процесуальне значення доказування обставин, визначених у ст. 91 КПК України, а також визначено інші обставини, необхідність доказування яких обумовлена специфікою учинення і розслідування злочинів проти безпеки виробництва.

Методичні рекомендації можуть становити інтерес для слідчих, оперативних працівників, а також курсантів, студентів і науковців вищих навчальних закладів.

УДК 343.985:343.14:343.34

© Національна академія внутрішніх справ, 2021

© Таран О. В., Запотоцький А.П., Арешонков В.В., Дрозд О.Ю. та ін., 2021

ЗМІСТ

Вступ	4
1. Подія кримінального правопорушення.....	6
1.1. Місце учинення кримінального правопорушення.....	7
1.2. Стан охорони праці.....	12
2. Винуватість особи у вчиненні кримінального правопорушення	19
3. Встановлення осіб, що відповідають за охорону праці на малих підприємствах	24
4. Відомості про особу, яка вчинила кримінальне правопорушення	27
5. Вид і розмір шкоди, завданої кримінальним правопорушенням.....	28
6. Причини кримінального правопорушення	31
Список використаних джерел.....	34

Вступ

Україна, рухаючись шляхом розбудови демократичної правової держави європейського зразка, визначає принцип збереження життя і здоров'я людини у процесі трудової діяльності як один з пріоритетних.

Загальні принципи державної політики в галузі охорони праці, які визначено законодавством України, спрямовані на створення належних, безпечних і здорових умов праці, запобігання нещасним випадкам та професійним захворюванням, адаптацію трудових процесів до спроможностей працівника з урахуванням стану його здоров'я і психологічного стану, що узгоджується з принципами захисту здоров'я працівників, які визначено в Конвенціях міжнародної організації праці, директивах ЄС.

Водночас, наразі доводиться констатувати, що реальний стан охорони праці у нашій державі не можна визнати задовільним. Резонансні аварії та нещасні випадки на виробництві, що стали причинами значної кількості людських жертв і призвели до масштабних руйнувань, закономірно викликають занепокоєння органів державної влади та громадськості щодо стану охорони праці в цілому та техніки безпеки, вибухобезпеки, пожежної, ядерної, радіаційної безпеки зокрема.

Причини існування згаданих негативних явищ пов'язуються зі зношеністю виробничих фондів, недоліками трудової дисципліни, освіти та виховання, подекуди відсутністю належної уваги з боку роботодавців та органів державної влади, котрі здійснюють нагляд і контроль за додержанням вимог законодавства про охорону праці до проблем у згаданій галузі, а також неналежному реагуванні правоохоронних органів на кримінальні правопорушення.

Ознайомлення зі слідчою та судовою практикою свідчить про численні проблеми розслідування злочинів, відповідальність за які передбачена ст. 271–275 КК України. Однією з яких є правильне визначення обставин, що підлягають доказуванню.

Під час розслідування злочинів проти безпеки виробництва, з метою повного, всебічного та об'єктивного встановлення і дослідження обставин кримінального провадження, слідчий повинен встановити не тільки обставини, що підлягають доказуванню (ст. 91 КПК України), а й інші дані та відомості, що мають значення для вирішення завдань кримінального провадження, а насамперед, ті, що визначаються специфікою учинення злочинів проти безпеки виробництва та кола і характеристики осіб, які можуть бути суб'єктом таких злочинів.

Перелік обставин, що підлягають доказуванню під час розслідування злочинів проти безпеки виробництва визначається у кожному випадку окремо виходячи з предмета і меж доказування, кваліфікуючих ознак злочину та обставин, зумовлених особливостями кожного кримінального правопорушення.

Виходячи з наведеного та керуючись загальною характеристикою предмету доказування, який передбачений кримінальним процесуальним законом, доцільно деталізувати коло обставин, що підлягають доказуванню під час розслідування злочинів проти безпеки виробництва та розглянути їх зміст.

До обставин, що підлягають доказуванню під час розслідування злочинів проти безпеки виробництва, належать: обставини, передбачені ст. 91 КПК України; встановлені диспозиціями ст. ст. 271–275 КК України.

Обставини, які підлягають доказуванню у кримінальному провадженні визначаються процесуальним законом. Обставини, визначені у ст. 91 КПК України, мають узагальнюючий орієнтуючий характер для всіх видів кримінального провадження, тому у теорії доказів отримали назву загального предмета доказування на всіх стадіях кримінального провадження. Водночас, індивідуалізація предмета доказування у конкретному провадженні здійснюється з урахуванням вимог диспозиції статті КК України, за якою кваліфікується діяння, яке підлягає доказуванню.

1. Подія кримінального правопорушення

Зі змісту ст. 91 КПК України убачається, що серед усіх елементів предмету доказування законодавець ставить на перше місце подію кримінального правопорушення. Виходячи із формулювання, яке міститься у КПК України, можна зробити висновок, що під подією злочину розуміється не лише сам факт вчинення діяння, віднесеного законом до злочинних, але й об'єктивні ознаки вчинення такого діяння, які дозволяють розглядати та оцінювати його, по-перше, як об'єктивну реальність, по-друге, як сукупність певних взаємопов'язаних і взаємно зумовлених дій, як процес, який включає в себе їх виникнення, хід і наслідки, а по-третє, як конкретний злочин з усіма його ознаками, відповідальність за який встановлено нормами КК України.

Отже, встановлення події злочину у розслідуванні передбачає необхідність з'ясування у чому конкретно це порушення було виражене, де відбулось, коли, яким чином, за яких обставин. Для того, щоб пізнати подію злочину, необхідно всебічно вивчити його спосіб, механізм та виробничу обстановку, у якій він вчинений. При цьому картина розслідуваної події не буде повною без аналізу технічного стану виробничого обладнання.

Злочинні порушення досліджуваної категорії шляхом дії полягають у вчинках, які заборонені відповідними правилами (наприклад, вказівка про проведення певних робіт у шкідливих для здоров'я умовах або з використанням неналежного обладнання, інструментів). Проте, переважно ці злочини характеризуються бездіяльністю, тобто полягають у невиконанні дій, які особа повинна була вчинити відповідно до існуючих нормативних вимог (наприклад, незабезпечення індивідуальними засобами захисту, відсутність контролю за проведенням робіт і дотриманням при цьому правил безпеки праці та охорони праці підлеглими працівниками, допуск до роботи осіб, які не мають відповідної підготовки чи не проінструктовані з питань охорони праці).

Деякі злочини проти безпеки виробництва вчиняються одночасно шляхом дії і бездіяльності. При цьому значна їх кількість вчиняється шляхом невиконання цілої низки приписів нормативно-правових актів, і не завжди можливо однозначно визначити порушення якого саме з них призвело до шкідливих наслідків.

Різні прояви порушень вимог законодавства про охорону праці, санітарних, будівельних та інших обов'язкових правил на підприємствах концентрують у собі, незалежно від того, вчинені вони у формі активних дій чи бездіяльності, систему протиправних актів поведінки, які принципово не відповідають, суперечать характеру, порядку і змісту дій, встановлених для нормального здійснення виробничої діяльності.

Тому передумовою правильної оцінки слідчим події, що сталась є знання про типові прояви таких злочинних порушень.

Практичне значення згаданих обставин під час дослідження події злочину зумовлене насамперед тим, що їх знання слідчим сприяє висуненню типових версій, які забезпечують встановлення порушень, вказує на

необхідність висунення і перевірки комплексу версій у подальшому, що є важливою гарантією всебічності і повноти розслідування.

1.1. Місце учинення кримінального правопорушення

Однією з обставин, які характеризують подію злочину, є місце його учинення.

Місце учинення злочину є важливим джерелом вихідної інформації про спосіб вчинення і приховування злочинів досліджуваної категорії, про особу злочинця і потерпілого, про час і обстановку вчинення злочину, його механізм.

Для більшості злочинів проти безпеки виробництва місцем учинення злочину, є виробництво, підприємство, установа, організація або місце підприємницької діяльності громадянина – суб'єкта такої діяльності. Для злочинів, відповідальність за які передбачена ст. ст. 271, 273, 274 КК України місцем вчинення злочину є обов'язковою ознакою об'єктивної сторони.

Під виробництвом слід розуміти місце, де відбувається процес створення матеріальних благ – виготовлення продукції, вирощування сільськогосподарських рослин тощо.

При цьому не має значення, здійснюється створення цілком нових засобів виробництва або предмету споживання, чи їх переробка, реконструкція, ремонт.

Підприємство – це вид виробничої установи (установи, на якій здійснюється виготовлення, переробка, ремонт та інші дії з продукцією), де зосереджені верстати, обладнання та містяться підрозділи, що виконують адміністративні, фінансові, постачальницькі та інші функції. Вид підприємства, форма власності та підпорядкованість, розміри, місце розташування та інші подібні ознаки не мають значення для його визнання місцем вчинення злочину. Поняттям «підприємства» як місця вчинення злочину охоплюються як ті із них, що мають організаційну самостійність, так і окремі цехи, дільниці, а також ділянки місцевості, на яких виконуються виробничі операції, або розташовані поза територією, закріпленою за даною виробничою одиницею. Це може бути будь-який об'єкт, де роботи здійснюються його працівниками з використанням належного йому обладнання, на виконання укладених ним господарських договорів (відрізок шляху, будівельний майданчик, квартира замовника тощо) [1, с. 659–660]. Місцем вчинення порушень правил безпеки на вибухонебезпечних підприємствах або у вибухонебезпечних цехах є власне вибухонебезпечні підприємства та вибухонебезпечні цехи. Належність цих об'єктів визначається категорією і класом виробництва, встановленими технологічними регламентами.

Для злочинів, передбачених ст. 272 КК України, обов'язковою ознакою об'єктивної сторони є обстановка вчинення злочину – виконання робіт з

підвищеною небезпекою, а також місце вчинення злочину – виробництво або будь-яке підприємство.

Відповідно до ч. 1. ст. 272 КК України, місце вчинення злочинів, передбачених ст. 272 КК України – це виробництво або будь-яке підприємство. Виробництво розуміють як процес використання праці та обладнання (капіталу) разом з природними ресурсами і матеріалами для створення необхідних продуктів та надання послуг. Підприємство, відповідно до положень ст. 62 Господарського кодексу України – це самостійний суб'єкт господарювання, створений компетентним органом державної влади або органом місцевого самоврядування, або іншими суб'єктами для задоволення суспільних та особистих потреб шляхом систематичного здійснення виробничої, науково-дослідної, торговельної, іншої господарської діяльності. Поняття підприємства за кваліфікацією ст. 272 КК України охоплюються не лише ті з них, що мають організаційну самостійність, а й виробничі структурні підрозділи підприємства (цехи, відділення, дільниці, бригади, бюро, лабораторії тощо), а також функціональні структурні підрозділи апарату управління (управління, відділи, бюро, служби тощо) [2, с. 100]. У спеціальній літературі зазначається, що це може бути будь-який об'єкт, на якому роботи з підвищеною небезпекою здійснюють його працівники, з використанням належних їм обладнання, на виконання укладених господарських договорів (відтинок шляху, будівельний майданчик, квартира замовника тощо). Існує також погляд, що вказівка у ст. 272 КК України на будь-яке підприємство є зайвою, оскільки поняття «підприємство» є вужчим за поняття «виробництво», перше поняття охоплюється останнім [3, с. 13; 2, с. 100].

З урахуванням наведених позицій убачається, що підприємство потрібно розглядати дещо ширше, а саме: як певну соціально-технічну систему, яка пов'язана із своїм зовнішнім та внутрішнім середовищем. Зовнішнє середовище – це економічні, правові, соціально-культурні, технологічні, ресурсні та географічні умови діяльності підприємства, внутрішнє середовище – це її організаційна будова та ситуаційні чинники всередині підприємства, які забезпечують раціональне поєднання факторів виробництва: живої праці, засобів праці, предметів праці та інформації, що характеризує їх стан. Ці чинники кожен окремо та в різних зв'язках можуть впливати на спосіб вчинення злочину, приховування слідів злочинної діяльності, визначати мотивацію правопорушників [4].

Таким чином, до обставин, що характеризують місце та час вчинення злочину і підлягають доказуванню, належать:

1) галузь, профіль, вид, форма власності підприємства, юридична адреса, вид діяльності, фактична адреса, розташування виробництва, чисельність працівників, структура управління, підпорядкованість;

2) дата призначення (набуття повноважень) особи (службова особа підприємства, технічні службовці, бригадири, працівники, які безпосередньо виконують роботу), яка зобов'язана дотримуватися правил виконання робіт з підвищеною небезпекою;

3) період, протягом якого особа обіймала відповідну посаду або виконувала роботи з підвищеною небезпекою;

4) просторово-часові характеристики – до, у момент та після настання нещасного випадку: дата та час проходження інструктажу, одержання наряду-допуску, початку роботи, проміжок часу, який минув до настання нещасного випадку, під час якої операції (технологічного процесу) стався нещасний випадок, точний час, коли стало відомо про настання нещасного випадку, чи не перебувала особа на об'єкті більше часу, ніж встановлено нормами для певних видів робіт тощо.

У доказуванні характеру робіт як таких, що становлять підвищену небезпеку, потрібно керуватися Переліком робіт з підвищеною небезпекою, що визначений у нормативних актах [5, с. 77–79].

Проведення робіт з підвищеною небезпекою зазвичай потребує видачі спеціального документа – наряду-допуску, у якому відображено суттєві організаційні умови проведення робіт з підвищеною небезпекою.

Наряд-допуск – це розпорядження на безпечне ведення робіт, у ньому визначаються завдання, місце, час початку і закінчення робіт, необхідні заходи безпеки та особи, відповідальні за безпеку проведення робіт. Види нарядів-допусків визначаються умовами та видами виконуваних робіт.

У допуску також визначається склад бригади, організаційно-технічні заходи, які гарантують правильність підготовки робочого місця, достатність вжитих заходів безпеки, після виконання яких робота може бути розпочата.

Наряд-допуск може бути видаватись обмеженим колом осіб, які мають відповідні повноваження. Так, особою, яка видає наряд-допуск, може бути керівник, заступник керівника структурного підрозділу, у якому буде виконуватись робота, також це можуть бути головні механік, енергетик і технолог підприємства. Особа, яка видає наряд-допуск (замовник), визначає зміст робіт та умови їх безпечного виконання, призначає відповідального керівника робіт, виконавця робіт, допускаючого, а за необхідності – спостерігача.

Наряд-допуск видається на одне місце (об'єкт) провадження робіт на весь термін виконання завдання. До наряду-допуску можуть додаватись схеми відключення обладнання від діючих агрегатів із зазначенням місць роз'ємів, встановлення заглушок тощо, схеми будови тимчасової вентиляції, освітлення, інші документи, що підтверджують узгодження із зацікавленими особами та організаціями робіт поблизу діючих ліній електропередач, вкопіювання з виконавчого плану схованих інженерних комунікацій, узгодження намічених робіт із представниками служб, що мають на цій ділянці підземні комунікації (зв'язок, електрокабелі, газопроводи, каналізацію тощо), а також заходів безпеки під час провадження робіт на цих ділянках.

Доказову інформацію можна отримати з багатьох організаційних характеристик підготовки та виконання робіт з підвищеною небезпекою. Так, підготовка та проведення робіт (окремих операцій), на які необхідно видавати наряди-допуски, можливі лише під безпосереднім наглядом

керівника робіт. Вони передбачають встановлення спеціальних огорож, необхідність використання засобів індивідуального захисту, визначення послідовності проведення окремих дій тощо. Підготовка робочого місця і допуск до роботи щоразу супроводжуються перевіркою стану виконання необхідних заходів щодо підготовки робочих місць, зазначених у наряді.

Допуск проводиться лише після перевірки робочого місця. Особа, яка надає допуск, має провести інструктаж із зазначенням меж робочого місця і підходів до нього, показати, яке найближче до робочого місця устаткування залишається під тиском, під дією високої температури, вибухонебезпечне тощо. З моменту допуску до роботи і під час проведення робіт з метою контролю за дотриманням правил безпеки виконавець робіт здійснює нагляд. Виконавець робіт має увесь час перебувати на місці проведення робіт. Навіть короткочасне залишення членами бригади місця проведення робіт допускається тільки з дозволу виконавця робіт, який до повернення осіб, що пішли, чи до встановлення місця, де вони перебувають, і попередження їх, не має права залишати місце роботи. Керівник робіт, оперативні працівники зобов'язані періодично, але не рідше двох разів за робочу зміну, перевіряти виконання членами бригади вимог правил безпеки та ін.

Для виконання деяких видів робіт працівники не допускаються без виданих їм у встановленому порядку ЗІЗ, а також із несправними, не відремонтованими та забрудненими ЗІЗ. Роботодавець за власний рахунок зобов'язаний організувати належний догляд за засобами індивідуального захисту та забезпечувати їх зберігання. Крім того, він має своєчасно здійснювати чищення, прання, дегазацію, дезактивацію, дезінфекцію, знешкодження, сушіння, а також ремонт та заміну ЗІЗ. У разі, якщо роботодавець видає працівникам чистячі засоби для самостійного догляду за спеціальним одягом у домашніх умовах, його обов'язок вважається не виконаним, оскільки винесення спецодягу з підприємства та прання його в домашніх умовах заборонені санітарними нормами та правилами. На роботодавця також покладено обов'язок проводити випробування та перевірку справності ЗІЗ, а також своєчасну заміну запчастин ЗІЗ зі зниженими захисними властивостями. Відомості про облік та видачу ЗІЗ містяться в особистій картці обліку та видачі ЗІЗ, зокрема, має бути зафіксовано інформацію про видачу та повернення працівниками ЗІЗ (у тому числі й у зв'язку з псуванням, невідповідністю, дефектами та ін.), зазначаються усі види ЗІЗ, які видано працівнику, строк їх носіння та відсоток зношеності на момент видачі, відмітка про сертифікат (декларацію) відповідності) Збирання доказової інформації щодо забезпеченості працівника ЗІЗ потрібно здійснювати шляхом з'ясування таких обставин: чи передбачено для працівника ЗІЗ; чи наявні у працівника ЗІЗ; чи відповідає кількість виданих ЗІЗ нормативам; чи вчасно видані ЗІЗ; чи мають ЗІЗ сертифікат (декларацію) відповідності; чи достатньо цих засобів, щоб захистити конкретного працівника від впливу шкідливих факторів на конкретному робочому місці; чи усі фактичні дані про видачу ЗІЗ наявні в картці обліку ЗІЗ.

Підприємство, яке виконує роботи з підвищеною небезпекою, зобов'язане мати перелік виконуваних робіт, перелік робіт, що виконуються за нарядам-допуском, та список осіб, які мають право видавати наряди-допуски й призначати посадових осіб, які несуть відповідальність за безпеку на робочих місцях та виконання процедури допуску до роботи. Допуск до виконання робіт з підвищеною небезпекою – необхідна процедура комплексу заходів, що забезпечують безпеку робіт, і вона має юридичне значення. Відповідальна особа, допускаючи працівників до виконання певних робіт з підвищеною небезпекою, має забезпечити безпеку на робочих місцях і знати про готовність працівників до виконання цих робіт (професія, (спеціальність), рівень кваліфікації, професійний досвід, придатність), мати висновок медкомісії. У разі аварії або нещасного випадку внаслідок допущення до роботи працівника з недодержанням будь-якої з цих вимог, особа, яка здійснювала допуск, несе за це відповідальність.

Крім того, порядок організації та виконання робіт з підвищеною небезпекою регулюється законодавством та нормативно-правовими документами з охорони праці, які містять низку загальнообов'язкових системних вимог до процедури організації безпечного виконання робіт з підвищеною небезпекою. До них належать: медичний огляд; профвідбір, психофізіологічна експертиза працівників; спеціальне навчання та перевірка знань з питань охорони праці, стажування (дублювання); дозвіл на виконання певних видів робіт з підвищеною небезпекою, для одержання якого виробник повинен продемонструвати готовність до виконання цих робіт (наявність технічного персоналу та матеріально-технічної бази, рівень організації охорони праці); розроблення проекту організації робіт з ознайомленням усіх учасників робіт під підпис; оформлення наряду-допуску, призначення відповідальних осіб за безпечне ведення робіт, цільовий інструктаж працівників під підпис, виконання процедури допуску до роботи; організація технічного нагляду [6; 5, с. 80–84..

До вибухонебезпечних належать підприємства або окремі цехи, що використовують, наприклад, аміак, ацетон, бутан, доменний газ, силон, метан, спирт, толуол, коксовий газ, ефір, сірководень, сірковуглець, уайтспирит як сировину або основну продукцію, або ці речовини виділяються при виробництві. Вибухонебезпечними визнаються підприємства і цехи, що виробляють вибухонебезпечні речовини, порох і боєприпаси. До вибухонебезпечних належать також деякі цехи збагачувальних і брикетних фабрик (наприклад, цех термічного сушіння, подрібнювальний і пресувальний цехи). Це може бути і хімічна лабораторія, де в результаті різноманітних дослідів утворюються вибухонебезпечні речовини. До вибухонебезпечних підприємств належать шахти з виділенням газу (метану), наявністю вугільного, сірчаного або сульфідного пилу, шахти по розробці вугільних пластів, схильних до раптових викидів вугілля і газу або ж до самозаймання копалини [6, с. 29; 32; 2, с. 102].

Переважає кількість вибухо та пожежебезпечних об'єктів розташована в центральних, східних і південних областях країни, де

сконцентровані хімічні, нафто- і газопереробні, коксохімічні, металургійні та машинобудівні підприємства, функціонує розгалужена мережа нафто-, газо-, аміакопроводів, експлуатуються нафто-та газопромисли і вугільні шахти, у тому числі надкатегорійні по метану та вибухонебезпеці вугільного пилу [7, с. 252].

Місцем порушення правил ядерної або радіаційної безпеки є виробництво, на якому використовуються радіоактивні матеріали. Радіоактивними є будь-які матеріали, які містять радіонукліди і для яких питома активність та сумарна активність у разі їх перевезення перевищують межі, встановлені нормами, правилами та стандартами ядерної та радіаційної безпеки.

У кожному разі вивчення обстановки на місці, де відбулось порушення дозволяє визначити:

- а) межі і сліди негативного впливу різноманітних факторів нещасного випадку;
- б) характер порушень вимог законодавчих та нормативно-технічних вимог;
- в) перелік запитань, які мають значення для розслідування, та черговість їх з'ясування.

Крім зазначених, до обставин, що підлягають доказуванню належать:

- характер виробничих процесів; стан і функціонування технічних пристроїв – технологічного обладнання, агрегатів, машин, механізмів та ін.;
- поведінка інших працівників підприємства і сторонніх осіб;
- вплив природничо-кліматичних факторів;
- загальний стан охорони праці на конкретному підприємстві.

Кожен з цих параметрів по-своєму і у поєднанні з іншими відображає об'єктивні умови і обставини, які передують і супроводжують вчинення злочинів проти безпеки виробництва, а також зумовлюють певну послідовність дій особи, яка вчинила цей злочин.

1.2. Стан охорони праці

Специфікою розслідування злочинів проти безпеки виробництва є необхідність встановлення обставин, що стосуються стану охорони праці на конкретному підприємстві.

Але, як свідчить аналіз слідчої практики ці обставини встановлюються не у всіх випадках, коли у цьому є необхідність.

З огляду на відсутність криміналістичних рекомендацій щодо особливостей та порядку дослідження загального стану охорони праці на підприємствах, убачається доцільним приділити окрему увагу розгляду цього питання, оскільки у слідчій практиці нерідко причинами помилок виступає те, що слідчі не приділяють належної уваги встановленню цієї обставини.

Початковим етапом ознайомлення зі станом охорони праці у структурних підрозділах підприємства є огляд основних та допоміжних

приміщень. Це дасть змогу слідчому визначитись стосовно того, які види обладнання експлуатуються та якими є джерела їх живлення (електроенергія, стиснене повітря тощо); які матеріали застосовуються у технологічних процесах; яким видом ручного механізованого інструменту користуються працівники, а також якого переліку галузевих та міжгалузевих нормативно-правових актів про охорону праці повинні дотримуватись працюючі. Потрібно звернути увагу на наявність засобів наочної агітації, знаків безпеки та засобів індивідуального захисту [8].

Далі слідчий з'ясує чи наявні нормативно-правові акти, що регулюють діяльність служби охорони праці, адже саме ці документи допоможуть йому у вирішенні завдань розслідування, а саме, дадуть відповіді на питання: хто конкретно відповідає за охорону праці на підприємстві, яка структура служби охорони праці, чи проходили працівники необхідне навчання з питань охорони праці тощо.

Законодавчі та нормативно-правові акти визначають відповідальність працівників у сфері охорони праці, систему контролю на підприємстві, порядок розроблення інструкцій з охорони праці т. ін. [9].

Нормативні акти про охорону праці можуть бути міжгалузевими і галузевими. Їм надано чинність правових норм, обов'язкових для виконання. Вони розробляються, затверджуються або узгоджуються уповноваженим на це урядовим органом державного управління.

Внутрішні нормативні акти підприємства визначають порядок безпечного виконання робіт і поведінки працівників на території підприємства, у виробничих приміщеннях, на будівельних майданчиках, робочих місцях відповідно до державних міжгалузевих і галузевих нормативних актів про охорону праці. Вони розробляються на підприємстві і вводяться в дію власником або уповноваженою ним особою.

Необхідний мінімум нормативно-правових документів, якими повинна бути забезпечена служба з охорони праці складає:

- 1) Закон України «Про охорону праці»;
- 2) Закон України «Про об'єкти підвищеної небезпеки»;
- 3) Типове положення про службу охорони праці;
- 4) Положення про порядок розслідування та ведення обліку нещасних випадків, професійних захворювань і аварій на виробництві;
- 5) Типове положення про навчання з питань охорони праці;
- 6) Положення про розроблення інструкцій з охорони праці;
- 7) Перелік робіт з підвищеною небезпекою;
- 8) Перелік робіт, де є потреба у професійному доборі;
- 9) Граничні норми піднімання та переміщення важких речей жінками;
- 10) Граничні норми піднімання та переміщення важких речей неповнолітніми;
- 11) Положення про медичний огляд працівників певних категорій;
- 12) ГОСТ 12.4.026—76* «Цвета сигнальные и знаки безопасности»;
- 13) Перелік посад посадових осіб, які зобов'язані проходити попередню і періодичну перевірку знань з охорони праці;

14) Порядок опрацювання та затвердження власником нормативних актів про охорону праці, що діють на підприємстві;

15) Положення про порядок забезпечення працівників спеціальним одягом, спеціальним взуттям та іншими засобами індивідуального захисту;

16) Типове положення про комісію з питань охорони праці;

17) Типове положення «Про кабінет охорони праці».

Слід також мати на увазі, що залежно від виду економічної діяльності і виду виконуваних робіт може виникнути необхідність у використанні відповідних галузевих та міжгалузевих нормативно-правових актів з охорони праці згідно з Державним реєстром міжгалузевих і галузевих нормативних актів про охорону праці.

За допомогою дослідження змісту зазначених нормативних актів слідчий отримує загальну інформацію про стан охорони праці на підприємстві – тобто, що вимагає законодавець від організації охорони праці і чи виконані ці вимоги на конкретному підприємстві. Ця інформація має в основному орієнтувальний характер, а деталізовані відомості про те, як саме здійснюються заходи з охорони праці і які порушення були допущені в процесі їх реалізації слідчий отримує з наступних джерел.

Журнали:

– реєстрації потерпілих від нещасних випадків;

– обліку професійних захворювань (отруєнь)– обліку об'єктів підвищеної небезпеки;

– обліку об'єктів підвищеної небезпеки;

– реєстрації аварій;

– реєстрації інструкцій з охорони праці на підприємстві;

– обліку видачі інструкцій з охорони праці на підприємстві;

– реєстрації вступного інструктажу з питань охорони праці;

– реєстрації протоколів лабораторних досліджень умов праці.

Інструкції з охорони праці (слід працювати з першими примірниками, оскільки існує ймовірність, що до їх тексту можуть бути внесені зміни).

Акти про нещасні випадки на виробництві:

– за формою Н-1;

– акти розслідування нещасних випадків (аварій) за формою Н-5;

– акти розслідування професійних захворювань за формою П-4.

Матеріали розслідування нещасних випадків, професійних захворювань і аварій (слід працювати з першими примірниками).

Приписи:

– органів державного нагляду, накази та заходи щодо їх виконання;

– спеціалістів служби охорони праці.

Протоколи:

– перевірки знань з питань охорони праці службових осіб підприємства;

– лабораторних досліджень умов праці.

Матеріали:

– перевірки стану умов та безпеки праці комісією підприємства та затверджені заходи щодо усунення виявлених порушень;

– аудиту охорони праці, у тому числі оцінки технічного стану виробничого обладнання та устаткування, атестації робочих місць за умовами праці на відповідність нормативно-правовим актам з охорони праці.

За загальними вимогами, служба охорони праці повинна організувати підготовку проектів таких нормативно-правових актів та наказів:

1) програма (текст) вступного інструктажу з охорони праці;

2) положення про систему управління охороною праці (СУОП), куди повинні бути включені:

– перелік професій працівників, звільнених від проведення первинного, повторного та позапланового інструктажів;

– положення про порядок виконання робіт з підвищеною небезпекою;

– перелік робіт з підвищеною небезпекою;

– перелік професій, працівники яких мають право на забезпечення засобами індивідуального захисту із визначенням конкретних видів засобів для них;

– положення про навчання з питань охорони праці підприємства;

– перелік робіт, де є потреба у професійному доборі;

– перелік професій працівників, які повинні проходити попередній та періодичний медичний огляди;

– перелік посадових осіб, які зобов'язані проходити попередню та періодичну перевірку знань з питань охорони праці;

– перелік робіт, на яких забороняється застосування праці жінок;

– перелік робіт, на яких забороняється застосування праці неповнолітніх;

– перелік інструкцій з охорони праці, які повинні діяти на підприємстві.

3) склад постійно діючої комісії з перевірки знань з питань охорони праці;

4) накази: про затвердження СУОП:

– про затвердження графіку перевірки стану умов та безпеки праці у структурних підрозділах на поточний рік;

– про затвердження графіку проведення періодичних медоглядів працівників;

– про затвердження комісії з перевірки знань з питань охорони праці посадових осіб [2, с. 475].

Окремо варто зазначити, що правила безпеки під час виконання робіт з підвищеною небезпекою являють собою встановлені законодавчими або іншими нормативно-правовими актами вимоги до безпечного виконання робіт з підвищеною небезпекою. Перелік робіт з підвищеною небезпекою визначено законодавством, до таких робіт, серед інших, належать:

– електрозварювальні;

– газополум'яні;

– наплавочні і паяльні роботи;

– контроль за зварювальними з'єднаннями;

- роботи в охоронних зонах ліній електропередач;
- роботи, пов'язані з технічним обслуговуванням вибухонебезпечних виробництв, цехів, дільниць, об'єктів, засобів пожежної сигналізації та систем автоматичного пожегогасіння;
- пожежно-технічне обстеження будинків та висотних споруд;
- виїзд особового складу підрозділів пожежної охорони по тривозі;
- виконання газонебезпечних робіт;
- підземні роботи на шахтах та рудниках;
- роботи верхолазні та на висоті та ін.

Як убачається з наведеного неповного переліку, проведення цих робіт може здійснюватись не лише винятково на підприємствах, про що варто знати слідчому.

Правила безпеки на вибухонебезпечних підприємствах або у вибухонебезпечних цехах – це передбачені законодавчими та іншими нормативно-правовими актами правила вибухобезпеки, які поділяються на правила вибухозапобігання (спрямовані на відведення можливості вибуху) і правила вибухозахисту (призначені для захисту людей і матеріальних цінностей від небезпечних наслідків вибуху). Для визначення змісту порушення правил вибухонебезпечності слід звертатися до відповідних законодавчих, відомчих чи локальних нормативних актів [2, с. 101].

Правила ядерної безпеки або радіаційної небезпеки – це будь-які нормативно-правові акти, які регламентують вимоги безпеки на виробництві щодо робіт з радіоактивними матеріалами, тобто матеріалами, здатними до самовільного поділу, що супроводжується виділенням тепла, а також альфа-, бета- і гамма- випромінюванням, порядок обігу яких регламентовано спеціальними законодавчими і нормативними актами.

Правила, що стосуються безпечного використання промислової продукції або безпечної експлуатації будівель і споруд – це стандарти (державні, галузеві, окремих підприємств), будівельні норми і правила, окремі рішення компетентних органів про заборону використання певних матеріалів, сировини, напівфабрикатів, акти, в яких встановлено гранично допустимі концентрації шкідливих речовин у готовій продукції, приписи державних інспекторів наглядових органів тощо.

Не у кожному кримінальному провадженні слідчому необхідно досліджувати всі перераховані документи. Тут наведено розширений перелік для загального уявлення про вимоги законодавства. У кожному конкретному випадку такий перелік буде створюватись залежно від обставин події.

Запропоновані рекомендації щодо дослідження загального стану охорони праці на підприємстві, як елемента обстановки вчинення злочинів, насамперед, стосуються тих випадків, коли створення служби охорони праці прямо передбачене вимогою законодавця. Така вимога не розповсюджується на малі підприємства. У той час як існують, існують певні особливості організації служби охорони праці на таких підприємствах, про які повинен знати слідчий.

При встановленні часу вчинення злочину має значення точна дата, години і хвилини, певні інтервали та інші характеристики часу. Оскільки в результаті їх з'ясування стає можливим встановлення конкретної стадії виробничої операції, технологічного процесу, під час яких стався нещасний випадок. Це, у свою чергу, сприяє встановленню причини злочинного порушення, визначенню кола очевидців, виявленню обставин, що сприяли його вчиненню.

Для злочинів, відповідальність за які передбачена ст. 275 КК України час вчинення злочину є обов'язковою ознакою об'єктивної сторони. Часом порушення правил, що стосуються безпечного використання промислової продукції або безпечної експлуатації будівель і споруд визначено момент: розроблення, конструювання, виготовлення чи зберігання промислової продукції (для випадків, що стосуються безпечного використання промислової продукції); проектування чи будівництво будівель і споруд (у випадках порушення правил, що стосуються безпечної експлуатації будівель і споруд).

Під розробленням продукції слід розуміти усі стадії робіт, що проводяться до серійного виробництва, а саме: проектування, проектні дослідження, аналіз проектних варіантів, розроблення концепцій проектування, складання та випробування прототипів (дослідних зразків), створення схеми дослідного виробництва, створення проектної документації, процес перетворення проектної документації у продукт, проектування конфігурації, проектування схеми компоновання, макетування.

Конструювання включає створення проектно-технологічної документації (креслень, технологічних карт), яка використовуватиметься при виготовленні продукції та контролю за її якістю (безпечністю).

До виготовлення продукції належать всі види технологічних операцій, у ході яких із сировини, напівфабрикатів, комплектуючих створюється нова продукція або ж відбувається відновлення якості раніше створених виробів у ході їх промислової реконструкції, ремонту.

Як зберігання слід оцінювати дії, спрямовані на збереження продукції від втрати, пошкодження.

Під час виконання кожного із вказаних етапів можливе вчинення дій, які впливають на безпеку готової продукції в ході наступного її використання, тобто живиння за цільовим призначенням, вилучення споживчих властивостей [10, с. 844].

При розслідуванні злочинів, передбачених ст. 275 КК України потрібно встановити чи мало місце порушення правил, що стосуються безпечного використання промислової продукції або безпечної експлуатації будівель і споруд. Чи дійсно порушення є злочином, передбаченим ст. 275 КК України.

Це передбачає відмежування злочину, передбаченого ст. 275 КК України від інших, а також встановлення чи не допущене порушення з вини потерпілого або інших осіб, що не несуть обов'язок із дотримання відповідних правил.

Встановленню підлягають також факти і обставини, що визначають зв'язок між виробником та предметом злочину (промислова продукція; будівлі і споруди).

Так, наприклад, для того, щоб з'ясувати чи дійсно мало місце порушення правил, що стосуються безпечного використання промислової продукції, потрібно встановити: чи ввів виробник продукцію в обіг; чи здійснювалось виготовлення та розповсюдження продукції в процесі господарської діяльності виробника; чи не було допущено порушень вимог безпеки при виготовленні іншим виробником комплектуючих, що є складовою промислової продукції; чи не є суспільно небезпечні наслідки результатом необережності або умисних дій потерпілого або інших осіб, що не мають стосунку до виробництва.

У Законі України «Про відповідальність за шкоду, завдану внаслідок дефекту в продукції» зазначено, що виробник не несе відповідальності та звільняється від відшкодування шкоди, якщо доведе наявність будь-якої з таких обставин:

- 1) він не ввів продукцію в обіг;
- 2) дефект, внаслідок якого завдано шкоду, виник після введення виробником продукції в обіг, крім випадків, коли виникнення такого дефекту було зумовлено конструкцією чи складом продукції;
- 3) продукція була виготовлена чи розповсюджена виробником не в ході провадження ним господарської діяльності;
- 4) дефект в продукції виник внаслідок додержання виробником вимог законодавства чи виконання обов'язкових для нього приписів органів державної влади [22].

Зазначені положення, залежно від обставин провадження, можуть бути взяті до уваги як орієнтир для встановлення того, чи дійсно мав місце злочин, передбачений ст. 275 КК України.

При розслідуванні злочинів, передбачених ст. 275 КК України встановленню підлягає які саме правила було порушено і чи стосуються вони вимог безпеки. У ППВСУ «Про практику застосування судами України законодавства у справах про злочини проти безпеки виробництва» зазначено, що виходячи з того, що для встановлення в діянні складу злочину диспозиції статей 271-275 КК України відсилають до законодавчих та інших нормативних актів про охорону праці, спеціальних правил, які регулюють безпеку праці, суди, формулюючи визнане доведеним обвинувачення у справах цієї категорії, мають посилатись у вирок на відповідні статті Закону «Про охорону праці», статті, пункти (параграфи) законодавчих та інших нормативних актів, які порушено, і розкривати суть допущених порушень [23].

З'ясування того порушення яких саме норм мало місце відбувається шляхом побудови нормативної моделі певної діяльності та порівняння її з фактичними обставинами провадження [11, с. 33–34].

2. Винуватість особи у вчиненні кримінального правопорушення

У кримінальних провадженнях щодо злочинів проти безпеки виробництва доказування винуватості особи потребує від слідчого ретельного та всебічного дослідження усіх важливих обставин події, оскільки у зв'язку з характерними особливостями, пов'язаними з процесом та обстановкою виробництва, механізм злочинного порушення може виявитись надто складним.

Аналіз практики розслідування цих злочинів засвідчив, що слідчі часто припускаються помилок при встановленні та дослідженні причинного зв'язку між діями (бездіяльністю) особи та суспільно небезпечними наслідками. В результаті чого непоодинокими є випадки притягнення до відповідальності службової особи за недоказанності наявності причинного зв'язку між діями (бездіяльністю) та наслідками. (Тут і далі йде мова не лише про службових осіб (у визначенні ст. 271 КК України), аде спеціальний суб'єкт злочинів, відповідальність за які передбачена ст. ст. 271–275 КК України, до якого належать особи, на яких покладено спеціальні обов'язки щодо додержання відповідних правил включає також коло фізичних осіб, які використовують найману працю (ст. 272–275 КК України), робітників і службовців (ст. ст. 272–275 КК України), сторонніх для виробництва осіб (ст.273–274 КК України).

У той час, як лише за умови, коли буде виявлений та доказаний причинний зв'язок між діями (бездіяльністю) особи і шкідливими наслідками можна говорити про її винуватість [12, с. 7–8].

Зважаючи на особливе доказове значення причинного зв'язку у розслідуванні злочинів проти безпеки виробництва, доцільно приділити окрему увагу особливостям його дослідження, як обставини, що підлягає доказуванню у кожному кримінальному провадженні. Урахування цих особливостей практичними працівниками допоможе запобігти найбільш розповсюдженим помилкам при встановленні причинного зв'язку, а отже і притягненню до відповідальності невинуватих.

У дослідженні специфіки причинного зв'язку потрібно спиратися на загальні положення та закономірності, які сьогодні розроблені і пропонуються наукою. Тому у якості основи дослідження та формування висновків було використано філософську теорію причинності та єдину криміналістичну та кримінально-правову основу щодо питань причинного зв'язку, із обов'язковим урахуванням виявлених у процесі дослідження емпіричних матеріалів специфічних характеристик злочинів проти безпеки виробництва.

Як відомо, юридичні науки не створюють своєї теорії причинності, а ґрунтуються на теорії причинності (каузальності), розробленій філософією. Філософські категорії «причина» і «наслідок» відбивають об'єктивно існуючі причинно-наслідкові зв'язки об'єктивного світу. Ці зв'язки мають універсальний характер. У них одне явище (подія, процес) виступає причиною іншого явища (наслідку) – перше передує другому в часі і є

необхідною умовою чи підставою виникнення або зміни другого, тобто причина породжує наслідок [13].

Звідси можна зробити висновок, що під причинним зв'язком у розслідуванні злочинів проти безпеки виробництва слід розуміти об'єктивно існуючий зв'язок між діями – дією або бездіяльністю (причиною) і суспільно небезпечними наслідками (наслідком), коли дія або бездіяльність викликає (породжує) настання суспільно небезпечного наслідку.

У цих злочинах причинний зв'язок переважно має складний і опосередкований характер. Це пояснюється численними факторами, що ускладнюють його розвиток, тому він рідко має прямий та однозначний характер. Ці складності, в узагальненому вигляді, зумовлені наступними обставинами:

1) події злочинного порушення завжди передують великій кількості інших подій. Виділити причину серед цього різноманіття подій є складним завданням;

2) причина і порушення не ізольовані одне від одного, а взаємопов'язані. При цьому не лише причина впливає на порушення, а й порушення нерідко впливає на причину;

3) встановити причину порушення за умови множинності причин складніше, ніж у тому випадку, коли порушення викликане лише однією причиною. За умови множинності причин у кожному разі потрібно з'ясувати якою з них викликане конкретне порушення. Це робить завдання встановлення причинного зв'язку більш складним. Так, цілком очевидно, що встановлення причинного зв'язку суттєво ускладнюється, коли злочинне порушення є результатом дії двох і більше причин (що є розповсюдженим явищем у практиці розслідування цього виду злочинів), оскільки потребує врахування і всебічного аналізу усіх спільно діючих обставин порушення.

Як вже було зазначено раніше, причинний зв'язок рідко має прямий та однозначний характер. Разом з тим, проведене дослідження засвідчило, що зустрічаються випадки коли між злочинним порушенням і шкідливими наслідками встановлення причинного зв'язку не викликає складності, оскільки такий зв'язок є очевидним.

Приклад. Т. згідно наказу № 11 від 07.02.1998 року працював на посаді головного інженера ДП ДГ «Олександрівське», і був відповідальним за дотриманням правил при експлуатації автонавантажувачів. Він не виконав всіх дій, передбачених п.п. 7.2, 7.4, 7.4.6 «Правил будови і безпечної експлуатації навантажувачів», в результаті чого 02.12.2009 року працівник ДП ДГ «Олександрівське» Б., не маючи відповідної підготовки та водійського посвідчення в період часу з 8.00 год до 15.00 год керував автонавантажувачем моделі 41.030, що належить ДП ДГ «Олександрівське». Він виконував роботу по штабелюванню мішків в зерноскладі № 4 Демківського відділення ДП ДГ «Олександрівське». В період з 13.00 до 15.00 год піддоном, що знаходився на автонавантажувачі спричинив тілесні ушкодження лівій ноги у вигляді після травматичної гематоми в нижній третій лівій гомілки робочої зерноскладу Н., чим завдав шкоди здоров'ю останньої.

В результаті цього Н. втратила працездатність та перебувала на лікарняному в період з 07.12.2009 року по 07.01.2010 року. Тобто, у цьому випадку одна подія перетворюється в іншу без впливу дії будь-яких додаткових сил та без втручання інших вчинків людей.

Переважно ж, причинний зв'язок ускладнюється втручанням різних факторів (технічних процесів, дій потерпілих та інших осіб). А. А. Тер-Акопов пише по це так: «... сумніви виникають і у ситуаціях, коли відсутній фізичний зв'язок порушення з наслідком: є неправильна поведінка, є суспільно небезпечний наслідок, але не видно причинного зв'язку між ними. Більше того, виявляється, що наслідок став можливим завдяки діям певних проміжних факторів, які безпосередньо викликали негативний результат. Розчленованість порушення і наслідку іноді створює враження про відсутність причинного зв'язку між порушенням та наслідком» [14, с. 242–243].

Тому, в усіх випадках для встановлення причинного зв'язку між діями (бездіяльністю) і шкідливими наслідками необхідними є дві обов'язкові умови, що підлягають обов'язковому урахуванню:

1. Причиною настання шкідливих наслідків може бути порушення тільки таких правил, які передбачені для запобігання даним наслідкам. Якщо поведінка особи не суперечила вимогам, встановленим нормативно-правовими актами з охорони праці, то питання про існування причинного зв'язку не виникає.

2. Порушення вимог законодавства про охорону праці повинне неминуче призвести до настання шкідливих наслідків. У розслідуванні питання про причинний зв'язок постає лише після встановлення факту порушення таких вимог та з'ясування обсягу і характеру шкідливих наслідків. До цього моменту воно не може бути розглянуто [15, с. 121–124].

Більшість помилок, які допускають слідчі пов'язана з тим, що вони фактично встановлюють не причинний зв'язок, а зовнішню послідовність між порушеннями і шкідливими наслідками, які за ними настали. Не можна вважати вирішеним питання про наявність причинного зв'язку лише встановивши факт порушення і зовнішню (у часі) послідовність подій. Необхідно точно визначити роль і значення факту порушення у загальному розвитку подій. У випадку прямого причинного зв'язку це завдання не являє собою особливої складності і вирішується відносно просто (вище було такий приклад). Інша справа, якщо до розвитку подій були причетні інші особи або на нього вплинули інші обставини, особливості виробничого обладнання, технологічних процесів тощо.

Тому, для встановлення причинного зв'язку між злочинним порушенням та шкідливими наслідками, слідчому обов'язково потрібно виявити і дослідити всі ланки цього причинного зв'язку. Така необхідність пояснюється можливістю існування ланки причинного зв'язку, яка могла б змінити закономірний перебіг подій, який викликаний початковим явищем.

Для встановлення наявності (відсутності) причинного зв'язку, у кожному конкретному випадку можна запропонувати наступну послідовність дій слідчого:

1) ретельно дослідити механізм злочинного порушення; виявити проміжні явища (події, дії, обставини) стосовно початкового і кінцевого;

2) виділити з числа проміжних ті явища (події, дії, обставини), які мають значення в цілому;

3) встановити співвідношення у часі проміжних явищ;

4) уявно послідовно виключити кожне з них, починаючи з найбільш близького до результату;

5) з'ясувати, чи мав би місце той самий результат за вказаних винятків, тобто чи могло дане порушення спричинити наявні шкідливі наслідки за умови відсутності іншої події (обставини, явища);

6) дослідити всі порушення, які мали шкідливі наслідки, а не обмежуватися тими, які були найближчими до цього наслідку, тобто врахувати всю сукупність чинників, які передували спричиненню шкоди;

7) сформулювати висновок про наявність або відсутність причинного зв'язку залежно від отриманих результатів [16, с. 34].

Не можна також не зауважити про те, що при встановленні причинного зв'язку слід мати на увазі, що іноді нещасні випадки на виробництві можуть бути викликані порушенням правил безпеки чи інших вимог охорони праці самими потерпілими. Це може вказувати на відсутність причинного зв'язку між діями службової особи чи громадянина – суб'єкта підприємницької діяльності і шкодою, яка настала внаслідок цього, а отже і виключати кримінальну відповідальність. Водночас, наприклад, злочин, передбачений ст. 271 КК України, має місце у випадках, якщо службова особа була зобов'язана контролювати виконання робіт і тим самим запобігти порушенню з боку виконавців робіт.

Тому випадки, коли відповідальним за порушення, які стали причиною нещасного випадку, може бути сам потерпілий повинні бути ретельно досліджені слідчим. Необхідність такої роботи зумовлена тим, що на практиці слідчі часто працюють з матеріалами технічних розслідувань нещасних випадків, якими винним у нещасному випадку визнається сам потерпілий, без критичної оцінки згаданих документів, не враховуючи при цьому той факт, що роботодавець через зацікавленість у формулюванні саме такого висновку комісії, має можливість вплинути на її діяльність, а отже і на результат її роботи.

Тому, у разі виникнення сумнівів щодо того потерпілим або службової особою було допущено порушення, слідчому варто знати, що висновки про винність потерпілого є правильними лише у випадках, коли:

– з працівником у встановленому порядку було проведено ввідний інструктаж згідно з розробленою та затвердженою програмою;

– своєчасно проведено первинний (повторний) інструктаж на робочому місці згідно з розробленою та затвердженою у встановленому порядку програмою первинного інструктажу на робочому місці, а також цільовий

інструктаж (для робіт, які виконуються за нарядом-допуском, або разових робіт, не пов'язаних з прямими обов'язками працівника, які виконуються ним за наказом (розпорядженням, дорученням) роботодавця (керівника робіт);

– перед допуском до самостійної роботи працівник у встановленому порядку проходив стажування під керівництвом досвідчених працівників підприємства, організації протягом певного часу (якщо нещасний випадок стався у період оволодіння працівником нової професії);

– у встановленому порядку проведені навчання та перевірка знань з охорони праці (для працівників, які виконують роботи, до яких існують підвищені вимоги з охорони праці) та про це свідчать відповідні недоліки;

– працівник був забезпечений необхідними засобами індивідуального захисту;

– на підприємстві, організації був дотриманий режим праці і відпочинку потерпілого;

– були виконані вимоги щодо інформування працівників про умови праці на робочих місцях, про ризик заподіяння шкоди здоров'ю;

– діяли технічні засоби запобігання нещасним випадкам та аваріям на виробництві;

– обладнання, машини та механізми, які використовувались, та інструменти, які застосовувались, відповідали встановленим вимогам;

– технологічні процеси відповідали затвердженим нормативам;

– представником роботодавця був забезпечений неформальний контроль за дотриманням працівниками встановлених правил.

Якщо ж слідчий встановить, що потерпілому були відомі вимоги законодавства про охорону праці, але під час виконання роботи він допустив грубу необережність і це стало єдиною причиною травматичної події, винуватість інших осіб повинна бути виключена.

Крім зазначеного обов'язковими умовами існування причинного зв'язку між діями (бездіяльністю) особи і шкідливими наслідками є наступні:

1. Діяння повинно бути вчинено конкретною особою від початку порушення до настання шкідливих наслідків. Адже у багатьох випадках, дії цілого ряду осіб (а не кожного окремо), які вчинили порушення даних правил призвели до тяжких наслідків. Тобто, є коло осіб, всі вони винні, але притягнення кожного з них до кримінальної відповідальності є проблематичним через відсутність прямого причинного зв'язку між їх діями (бездіяльністю) і наслідками, що настали. Тому важливо ретельно дослідити та з'ясувати ступінь винності кожної особи та чиї саме дії призвели до шкідливих наслідків.

2. У особи, яка вчинила злочинне порушення вимог законодавства про охорону праці повинна була бути реальна можливість виконання покладених на неї обов'язків [30].

3. Негативні наслідки повинні бути результатом необережної поведінки винних осіб, оскільки за наявності умислу, цей злочин повинен бути кваліфікований як злочин проти особи (або власності). Також важливо також

враховувати, що при розслідуванні злочинів, пов'язаних з порушенням вимог законодавства про охорону праці, встановлення причинного зв'язку необхідне за умови настання шкідливих наслідків як шляхом активних дій, так і злочинної бездіяльності.

4. Порушення, неправомірні дії службової особи повинні передувати настанню шкідливих наслідків. При цьому вони можуть бути значно віддалені у часі від факту порушення, але й можуть безпосередньо супроводжувати порушення, тобто, настати одразу ж після неправомірних дій (бездіяльності) суб'єкта. Причинний зв'язок, безумовно, відсутній, якщо неправомірні дії суб'єкта були вчинені після настання шкідливих наслідків. Таким чином, з метою виконання завдань розслідування необхідно максимально точно з'ясувати, деталізувати та розмежувати винність кожного учасника злочинного порушення як по відношенню до самого порушення, так і по відношенню до наслідків, що настали.

3. Встановлення осіб, що відповідають за охорону праці на малих підприємствах

Аналізуючи слідчу практику розслідування злочинів проти безпеки виробництва, не можливо не помітити, що слідчі мають складності у процесі розслідування цих злочинів, які було вчинено на малих підприємствах.

Головним чином такі складності пов'язані із встановленням особи, яка вчинила злочин. Зважаючи на важливе практичне значення цих обставин, оскільки винуватість є обов'язковим елементом предмету доказування, а у існуючих методиках розслідування відсутні рекомендації щодо особливостей розслідування злочинів проти безпеки виробництва, які було вчинено на малих підприємствах, цьому питанню варто приділити окрему увагу, адже саме на малих підприємствах вчиняється значна кількість таких злочинів.

Як було зазначено, основною причиною, через яку слідчі не змогли встановити особу, яка вчинила злочин була необізнаність слідчого про особливості створення і функціонування системи охорони праці на малих підприємствах.

Щоб запобігти можливим процесуальним помилкам та неповноті розслідування, а також з метою методичної допомоги у розслідуванні злочинних порушень вимог законодавства про охорону праці (це однаково стосується порушень загальних і спеціальних правил), які були вчинені на малих підприємствах, було виявлено та узагальнено деякі особливості організації охорони праці у малому бізнесі.

Згідно законодавства, малими, (незалежно від форми власності) в Україні визнаються підприємства, у яких середньооблікова чисельність працюючих за звітний (фінансовий) рік не перевищує п'ятдесяти осіб, а обсяг валового доходу від реалізації продукції (робіт, послуг) за цей період не перевищує сімдесяти мільйонів гривень. До суб'єктів малого підприємництва

належать також фізичні особи, які займаються підприємницькою діяльністю без утворення юридичної особи і які використовують найману працю [17].

Особливістю організації служби охорони праці на малих підприємствах є те, що за умови чисельності працівників менше п'ятдесяти осіб, така служба, як правило, не створюється, а отже, перед слідчим постає проблема встановлення особи, яка була відповідальною за забезпечення дотримання вимог законодавства про охорону праці при проведенні робіт, під час яких сталась травматична подія.

У загальному порядку, рішення про створення служби охорони праці або введення посади спеціаліста з охорони праці на малих підприємствах, ухвалюється роботодавцями з урахуванням специфіки конкретного підприємства (насамперед, це – наявність робіт з підвищеною небезпекою, рівень травматизму і професійної захворюваності, наявність виробничих ризиків, а також виробничого ризику, до якого віднесено підприємство при визначенні страхових тарифів).

За умови відсутності у роботодавця служби з охорони праці (спеціаліста з охорони праці), їх функції виконує роботодавець, індивідуальний підприємець (особисто), керівник підприємства, інший, уповноважений роботодавцем працівник або залучена стороння організація (спеціаліст), які надають послуги у сфері охорони праці. Отже, слідчий повинен знати, що у будь-якому разі загальне керівництво роботою з охорони праці на підприємстві здійснює роботодавець, безпосереднє керівництво роботою з охорони праці на підприємстві і його структурних підрозділах здійснює службова особа, на яку (за її згодою), наказом покладені обов'язки із забезпечення охорони праці на підприємстві. Заступники керівника підприємства (роботодавця), керівники структурних підрозділів здійснюють керівництво діяльністю з охорони праці відповідних підрозділів та служб організації відповідно до вимог законодавчих і нормативних правових актів з охорони праці.

Коло осіб, які відповідають за безпеку робіт, під час яких сталась травматична подія, як правило, встановлюється слідчим шляхом ознайомлення з положеннями про розподіл обов'язків між інженерно - технічними працівниками, відповідними правилами з техніки безпеки, інструкціями, відомчими вказівками, наказами.

Але на практиці розповсюджені випадки, коли у зазначених документах, розроблених для конкретної роботи, не міститься вказівок про таке коло осіб. Ця ситуація найбільш характерна саме для малих підприємств.

У такому разі, для встановлення особи, винної у вчиненні злочину, слідчий повинен провести наступну роботу:

- 1) ознайомитись з посадовими обов'язками працівників підприємства, перевірити їх на відповідність вимогам законодавства про охорону праці;
- 2) з'ясувати організаційну форму роботи з охорони праці на підприємстві (створення служби охорони праці, призначення спеціаліста з охорони праці, оформлення договірних відносин зі сторонньою організацією, яка надає послуги у галузі охорони праці);

3) дослідити розподіл обов'язків з охорони праці між службовими особами малого підприємства і відповідальність у частині організації безпечного виконання робіт та контролю за дотриманням вимог законодавства про охорону праці;

4) отримати та дослідити (якщо вони є) відповідні розпорядчі документи, якими призначено відповідальних осіб за:

– забезпечення безпечних умов і охорону праці та безпечне виконання робіт на малому підприємстві в цілому (керівник або його заступник);

– безпечне проведення робіт на окремих ділянках або підрозділах малого підприємства;

– електрогосподарство;

– безпечну експлуатацію об'єктів з підвищеною небезпекою.

Перевірити, чи призначені інші відповідальні особи відповідно до вимог галузевих правил і інструкцій з охорони праці та інших нормативних актів, які містять державні нормативні вимоги з охорони праці;

5) з'ясувати, чи проходив особисто навчання з питань охорони праці керівник підприємства і чи направляв на таке навчання спеціалістів і працівників, робота яких пов'язана з питаннями охорони праці;

6) перевірити чи існує на підприємстві перелік нормативних актів, які містять вимоги з охорони праці (закони, норми, правила);

7) звернути особливу увагу на те, чи створена і ведеться документація з охорони праці.

На малому підприємстві робота з охорони праці проводиться на основі такої документації:

– розпорядка (накази, розпорядження, положення, інструкції);

– облікова (журнали, переліки, графіки, протоколи, плани, схеми);

– звітна (форми офіційної статистичної звітності) документації.

Розпорядка документація повинна бути підготовлена ще на стадії організації малого підприємства. Облікова і звітна документація – у процесі його діяльності.

Часто малі підприємства працюють у орендованих приміщеннях, а обслуговування, налагодження та ремонт технологічного та установчого обладнання здійснюється службами орендодавця або іншою організацією. У таких випадках додаткову інформацію щодо відповідальної особи слідчий зможе отримати ознайомившись із договорами на оренду та обслуговування обладнання, у яких повинні бути відображені взаємні вимоги (обов'язки) орендаря та орендодавця (або іншої організації) щодо забезпечення здорових та безпечних умов праці обох організацій.

Проаналізувавши отриману інформацію і зіставивши її із наявними матеріалами розслідування, слідчий отримає інформацію про особу, відповідальну за дотримання вимог законодавства про охорону праці при виконанні робіт, під час яких стався нещасний випадок.

Разом з тим, встановлення самого факту порушення вимог законодавства про охорону праці відповідальною особою або конкретним виконавцем робіт не завжди свідчить про факт вчинення ними злочину.

Наявність події і складу кримінального правопорушення у кожному конкретному випадку встановлюється лише за наявності причинного зв'язку допущених порушень та шкідливими наслідками повним і всебічним дослідженням всіх обставин події.

4. Відомості про особу, яка вчинила кримінальне правопорушення

Відомості про особу правопорушника є одним з важливих елементів обставин, які підлягають доказуванню у кожному кримінальному провадженні. Ними є відомості, які характеризують основні компоненти структури особи і є достатніми для забезпечення вирішення завдань розслідування. Насамперед це:

- а) стать, вік та інші соціально-демографічні ознаки особистості;
- б) емоційно-вольові, трудові, моральні, інтелектуальні якості;
- в) прояви особистості у кримінально-правовій і інших сферах соціального середовища (праця, побут тощо).

Порушники як правило, не мають вираженої антисоціальної спрямованості. Ці особи у більшості випадків вперше вчинили нетяжкий злочин у результаті випадкового збігу обставин та у супереч із загальною характеристикою усієї їх докримінальної поведінки. Найбільш схильні до порушень працівники молодого віку, а також особи, які мають великий стаж роботи.

Аналіз розподілу нещасних випадків за загальним стажем роботи працівників засвідчив, що за абсолютною кількістю і частотою частіше за все травмуються працівники зі стажем більше 30 років, а за основною професією – до трьох років.

Як вже зазначалось раніше, злочини проти безпеки виробництва характеризуються необережною формою вини у вигляді злочинної самовпевненості або злочинної недбалості. За результатами аналізу слідчої практики, ці злочини частіше вчиняються через самовпевненість, коли особа усвідомлює невідповідність своєї поведінки вимогам та правилам, передбачає можливість настання негативних наслідків, але розраховує на їх запобігання в силу конкретних обставин, що зможуть, на її думку, протидіяти злочинному результату.

Такі обставини підлягають доказуванню і можуть зумовлюватися:

- а) особою самого винного (сила, знання, досвід, майстерність тощо);
- б) діями інших осіб (розрахунок на їх своєчасну реакцію);
- в) обстановкою, у якій допускається порушення (відсутність сторонніх осіб, надійність механізмів);
- г) загальним станом безпеки виробництва на підприємстві (тривала практика таких порушень).

При вчиненні злочину через недбалість злочинець, як правило не усвідомлює, але за належної уважності та передбачливості, зобов'язаний та має можливість усвідомлювати характер своїх дій (бездіяльності), які не

відповідають вимогам та правилам. Наявність обов'язку особи передбачати можливість злочинного наслідку встановлюється виходячи з вимог безпечного проведення конкретного виду робіт, конкретних обов'язків особи, правил експлуатації виробничого обладнання тощо.

Можливість передбачення особою настання шкідливого наслідку може бути зумовлена як його особистісними характеристиками (освіта, досвід, компетентність, стан здоров'я і т. ін.), так і конкретною обстановкою, в якій проводились конкретні дії і були допущені порушення [18].

5. Вид і розмір шкоди, завданої кримінальним правопорушенням

Злочини проти безпеки виробництва належать до злочинів з матеріальним складом, отже з'ясування у процесі доказування виду і розміру шкоди, завданої кримінальним правопорушенням має особливе значення, оскільки дозволяє визначити не лише склад злочину, його кваліфікацію, а й встановити ступінь відповідальності винних осіб.

В юридичній літературі суспільно небезпечні наслідки злочинів проти безпеки виробництва поділяють на два види. Перший – пов'язані зі створенням загрози загибелі людей чи настання інших тяжких наслідків (ч. ч. 1 ст. ст. 272–275 КК України), другий – настання яких пов'язане зі спричиненням реальної шкоди. Це шкода здоров'ю потерпілого (ч. ч. 1 ст. ст. 271–275 КК України); загибель людей (ч. ч. 2 ст. ст. 271–275 КК України) та інші тяжкі наслідки (ч. ч. 2 ст. ст. 271–275 КК України) [19].

Постановою Пленуму Верховного Суду України від 12 червня 2009 року № 7 «Про практику застосування судами України законодавства у справах про злочини проти безпеки виробництва» визначено, що поняття «шкода здоров'ю потерпілого» (ч. ч. 1 ст. ст. 271–275 КК України) охоплює випадки, пов'язані із заподіянням особі середньої тяжкості чи легких тілесних ушкоджень, що спричинили короточасний розлад здоров'я або незначну втрату працездатності.

Як поняття «загроза загибелі людей чи настання інших тяжких наслідків» (ч. ч. 1 ст. ст. 272–275 КК України) необхідно розуміти такі зміни у стані виробничих об'єктів, підприємств, унаслідок яких виникає реальна небезпека життя людей або реальна небезпека заподіяння (настання) іншої шкоди. Ці зміни, породжені порушенням правил безпеки, можуть виражатися у початку неконтрольованих процесів горіння, виникнення процесів детонації, підвищення концентрації шкідливих газів в атмосфері, змінах у взаємному розташуванні важких предметів (порушенні їх стійкості) чи зменшенні міцності конструкцій, зростанні тиску газів у резервуарах чи трубопроводах, підведенні електричної напруги до об'єктів, які мають бути знеструмлені, тощо [20, с. 839].

Загроза спричинення шкоди повинна бути реальною. Реальність загрози заподіяння шкоди означає те, що така загроза повинна свідчити про появу в конкретному виробничому процесі такого небезпечного стану, за якого

зазначені в законі наслідки можуть настати як закономірні та необхідні. Розглядувана небезпека повинна бути зумовлена характером виробничої діяльності людини, знаряддями і засобами, що використовуються на виробництві, достатньо визначеною в своїх межах, а її розвиток-передбачуваним. Настання реальних суспільно небезпечних наслідків у випадку загрози відбувається за «щасливої випадковості» або внаслідок поновлення стану безпеки виробництва (шляхом усунення допущеного порушення самим винним або іншими особами [19, с. 41, 45–46].

Наступний приклад ілюструє механізм визначення реальності загрози спричинення шкоди.

Приклад. (Дніпровським судом м. Києва особа була визнана винною у вчиненні злочину, передбаченого ч. 1 ст. 273 КК України).

Суд встановив ОСОБА_1 працює з 01 грудня 2011 року на посаді директора ТОВ «Барс 2000» згідно наказу № 08-ВК від 30 листопада 2011 року. Відповідно до наказу від 05 грудня 2011 року № 09 ОСОБА_1, як керівник призначений відповідальним за технічний стан АГЗП та техногенну безпеку. Згідно посадової інструкції директора та вище зазначених наказів, ОСОБА_1 особисто відповідає за пожежну безпеку, техногенну безпеку, технічний стан АГЗП, виробничу санітарію, створення безпечних та сприятливих умов праці, дотримання вимог законодавства про охорону праці та довколишнього середовища, прийняття заходів щодо ліквідації недоліків у роботі підприємства, а також несе відповідальність за невиконання правил внутрішнього розпорядку, правил техніки безпеки праці та протипожежної безпеки.

Таким чином, відповідальним працівником за пожежну безпеку, техногенну безпеку, охорону праці, за технічний стан та безпечну експлуатацію системи газопостачання на АГЗП по вул. Шліхтера, 18/2 у Дніпровському районі м. Києва являється ОСОБА_1. Перевіркою даного автомобільного газозаправного пункту встановлено, що в порушення вимог ст. 21 Закону України «Про охорону праці», ст.ст. 9, 10, 13 Закону України «Про об'єкти підвищеної небезпеки», ст. 10 Закону України «Про пожежну безпеку» пунктів 4.9.4, 3.1.1 Наказу МНС України від 15 серпня 2007 року № 557 «Правила техногенної безпеки у сфері цивільного захисту на підприємствах, в організаціях, установах та на небезпечних територіях», пунктів 3.2., 3.3, 3.17, 3.25, 3.9, 4.8.27 «Правил безпеки систем газопостачання України», п. 4.2 «Положення щодо розробки планів локалізації та ліквідації аварійних ситуацій і аварій», об'єкт працює без дозволу Держгірпромнагляду на виконання роботи з підвищеною небезпекою, експлуатацію обладнання підвищеної небезпеки, та без дозволу на початок роботи від органів Держтехногенбезпеки.

Крім того, газове обладнання не прийняте в експлуатацію в установленому порядку, об'єкт працює без розробленої проектної документації, не розроблено план локалізації та ліквідації аварійних ситуацій і аварій, не проведена експертиза проектної документації, не проведена ідентифікація та декларація об'єкту підвищеної небезпеки, не перевіряється

запірна арматура на газопроводах і обладнанні АГЗП на положення «відкрито-закрито» і на герметичність закриття не рідше 2 разів на місяць, не перевіряються різьбові і фланцеві з'єднання технологічного обладнання, трубопроводів і арматури на герметичність за допомогою приладів або мильної емульсії за графіком щомісяця. Також, посудина АГЗП, до допуску її в експлуатацію, не зареєстрована в місцевому органі Держгірпромнагляду, не проведене періодичне технічне опосвідчення посудин, що працюють під тиском, монтаж газового обладнання виконано самовільно, неспеціалізованою організацією.

Згідно п. 9.1 Норм визначення категорій приміщень, будинків та зовнішніх установок за вибухопожежною та пожежною небезпечкою, затверджених наказом МНС України від 03 грудня 2007 року № 833, автомобільний газозаправний пункт відноситься до вибухонебезпечних об'єктів категорії Аз (зовнішні установки в яких знаходяться горючі гази).

Територіальним управлінням державної служби гірничого нагляду та промислової безпеки України у Київській області та місті Києві встановлено, що автомобільний газозаправний пункт ТОВ «Барс 2000» по вул. Шліхтера, 18/2 у Дніпровському районі міста Києва відноситься до вибухопожежонебезпечних об'єктів. Крім того, сукупність виявлених в ході перевірки порушень створює реальну загрозу життю людей.

Також, автомобільний газозаправний пункт віднесено до вибухонебезпечних підприємств виробничого призначення, який охоплюється поняттям «вибухонебезпечне підприємство» за змістом ст. 273 КК України.

Дії ОСОБА_1 слід кваліфікувати за ст. 273 ч. 1 КК України, як порушення правил безпеки на вибухонебезпечному підприємстві особою, яка зобов'язана їх дотримувати, що створило загрозу загибелі людей та настання інших тяжких наслідків [24].

Інші тяжкі наслідки визначаються у раніше згаданій раніше Постанові ПВСУ як випадки заподіяння тяжких тілесних ушкоджень хоча б одній людині, середньої тяжкості тілесних ушкоджень двом і більше особам, шкоди у великих розмірах підприємству, установі, організації чи громадянам, а так само тривалий простій підприємств, цехів або їх виробничих дільниць.

Якщо диференціація тілесних ушкоджень за ступенем тяжкості відбувається на основі медичних критеріїв шляхом обов'язкового призначення судово-медичної експертизи та на практиці не супроводжується особливими складностями, то доказування загрози загибелі людей або настання інших тяжких наслідків не завжди відбувається повною мірою. Це викликано тим, що буває досить складно встановити чи могли реально настати наслідки (і які саме) в результаті порушень вимог законодавства та/або певних правил (і яких саме).

Аналіз вивчення матеріалів слідчої практики, а також опитування фахівців у галузі охорони праці, дозволили дійти висновку про те, що для оцінки загрози загибелі людей або настання інших тяжких наслідків у кожному разі потрібно керуватися визначеними для конкретного виду

виробничої діяльності критеріями безпеки, які являють собою показники, що кількісно і якісно характеризують досягнутий її рівень.

6. Причини кримінального правопорушення

До числа найбільш складних питань розслідування належить встановлення причин злочинних порушень.

Ці причини поділяються на організаційні та технічні. Проведений аналіз причин таких порушень свідчить про перевагу причин організаційного характеру.

У випадках, коли травматична подія сталась з технічних причин, то обов'язковому встановленню підлягає стан безпеки обладнання, що експлуатується та безпека виробничих процесів. За загальним правилом, безпека обладнання, що експлуатується, визначається його відповідністю вимогам системи стандартів безпеки праці та вимогам охорони праці.

Поточна експлуатація обладнання в нормальному режимі зазвичай регламентована відповідними документами фірми-виробника, а для деяких видів обладнання з підвищеною небезпекою – ще й відповідними правилами. Тому процедури і інструкції, що стосуються поточної експлуатації, повинні відображувати зміст вказаних документів.

Підтвердженням безпечного стану обладнання можуть слугувати документи про своєчасне проведення планових ремонтів, випробувань, удосконалення систем огорожувальних та запобіжних засобів тощо.

Що стосується встановлення особи, яка відповідає за організацію такої роботи, то, як правило, відповідальність покладається на службу (або фахівця), яка виконує функції щодо правильної організації і своєчасного проведення ремонту та випробувань обладнання. Участь в організації цієї роботи беруть служба (фахівці), на яку покладено функції щодо правильної організації і своєчасного проведення ремонту та випробувань систем енергопостачання, та служба охорони праці. Відповідальність за безпечну експлуатацію цього обладнання покладається на керівників структурних підрозділів. Документальне підтвердження покладення відповідного обов'язку на конкретну особу слідчий може отримати у процесі встановлення загального стану охорону праці на підприємстві.

За загальним правилом безпека виробничих процесів забезпечується за рахунок:

1. Відображення вимог безпеки праці у технологічних документах.

Відповідальність за проведення цієї роботи як правило покладається на службу (або фахівця), що забезпечує розроблення технологічної документації. Участь в організації роботи беруть служба охорони праці та служби, на які покладено функції щодо правильної організації і своєчасного проведення ремонту та випробувань обладнання та систем енергопостачання;

2. Додержання вимог охорони праці під час монтажу, ремонту та поточної експлуатації обладнання, забезпечення працюючих засобами колективного захисту.

Відповідальність за проведення цієї роботи має покладатися на керівників структурних підрозділів.

Однією з особливостей розслідування злочинів проти безпеки виробництва є те, що конкретне порушення може бути наслідком не однієї, а декількох причин, які проявляються у різному поєднанні і послідовності. У таких випадках необхідним є дослідження кожної з причин окремо та їх сукупності.

Резюмуючи викладене варто зазначити, що обставини, які підлягають доказуванню є основою для правильної кримінально-правової оцінки події, вони являють собою необхідну умову будь-якого розслідування.

Перелік обставин, що підлягають доказуванню під час розслідування злочинів проти безпеки виробництва не є вичерпним. У процесі розслідування може виникнути необхідність у встановленні і інших обставин і фактів, достовірне знання яких потрібне для збирання, перевірки та оцінки доказів. З урахуванням результатів проведеного дослідження емпіричних даних, ними, наприклад, можуть бути відомості про:

- спосіб життя та зв'язки особи, яка вчинила злочинне порушення;
- види підприємств та їх структуру;
- конкретні ділянки, на яких були вчинені такі порушення і обстановку вчиненого;
- характер, зміст і напрямок здійснюваної при цьому діяльності підприємства;
- встановлений для цієї діяльності правовий, технологічний або інший спеціальний режим;
- особливості здійснення контролю і якість рішень, що ухвалюються;
- обладнання та інші засоби виробничої діяльності.

Аналіз практики розслідування злочинів проти безпеки виробництва, засвідчив, що однією з причин процесуальних помилок слідчого є саме невміння правильно формувати систему обставин, які підлягають доказуванню.

Сформулювати зазначені обставини, а потім визначити які з них підлягають доказуванню при розслідуванні цієї категорії злочинів можна лише за наявності глибоких та точних знань не лише з криміналістики, кримінального процесу, кримінального та адміністративного права, а й з інших галузей права: трудового, цивільного, господарського, якими не завжди володіє слідчий, що, у свою чергу, ускладнює та гальмує його роботу.

Виходячи з цього, систематизація обставин, які підлягають доказуванню має певні особливості і потребує додаткової пошукової та аналітичної роботи слідчого. Саме тому було розглянуто найбільш проблемні аспекти, пов'язані із визначенням кола обставин, що підлягають доказуванню, які були виявлені у процесі дослідження практики розслідування досліджуваної категорії злочинів. Цим пояснюється існування

певної переваги у ретельності розгляду одних обставин над іншими, зокрема це стосується встановлення загального стану охорони праці на підприємстві, причинного зв'язку, причин нещасного випадку.

Водночас важливо наголосити, що усі, без винятку, обставини, що підлягають доказуванню мають однаково важливе доказове значення і лише за умови дослідження усього кола таких обставин досягається повнота, об'єктивність та всебічність розслідування [21].

Список використаних джерел

1. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / [А. М. Бойко, Л. П. Брич, В. К. Гришук та ін.]; за ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка. [3-тє вид., переробл. та доповн.]. К. : Атіка, 2005. 1064 с.
2. Кримінальне право (Особлива частина) : підруч. / за ред. О. О. Дудорова, Є. О. Письменського. Луганськ : Вид-во «Елтон – 2», 2012. Т. 2. 2012. 780 с
3. Крайник Г. С. Кримінальна відповідальність за порушення правил безпеки під час виконання робіт з підвищеною небезпекою : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Х., 2011. 23 с.
4. Бертовский Л. В. Выявление и расследование экономических преступлений : [учеб.-практ. изд.] / Л. В. Бертовский, В. А. Образцов. М. : Экзамен, 2003. 256 с.
5. Панчишин М.Я. Розслідування порушень правил безпеки під час виконання робіт з підвищеною небезпекою: дис. ... канд. юрид. наук. 12.00.09. 239 с.
6. Коновалов О. Договір подряда – «ловушка» для подрядчика и заказчика. *Промислова безпека*. 2013. № 2. URL: <http://prombezpeka.com/2013/02/dogovor-podryada-lovushka-dlja-podryadchika-i-zakazchika/>
7. Безпека життєдіяльності: Навч. посіб. / За ред. В. Г. Цапка. – 2-ге вид., перероб. і доп. К.: 2003. 397 с.
8. Зеркалов Д. В. Безопасность труда : [хрестоматия] / Д. В. Зеркалов. К. : Основа, 2009. 602 с.
9. Лановенко И. П., Чангули Г. П. Уголовно-правовая охрана трудовых прав граждан / Отв. ред. И. П. Лановенко. К. : Наукова думка, 1989. 280 с.
10. Криміналістика : учебник для студентов вузов / под ред. А. Ф. Волинского, В. П. Лаврова. [2-е узд., перераб. и доп.]. М. : ЮНИТИ-ДАНА : Закон и право, 2008. 943 с.
11. Розслідування порушення правил, що стосуються безпечної експлуатації будівель і споруд [Текст] : метод. рек. / [Таран О.В., Войтович Я.В.]. К., 2018. 46 с.
12. Яблоков Н. П. О субъекте преступных нарушений правил охраны труда и техники безопасности. *Советская юстиция*. 1968. № 23.
13. Кримінальне право України. Загальна частина : підручник / [М. І. Бажанов, Ю. В. Баулін, В. І. Борисов та ін.] ; за ред. М. І. Бажанова, В. В. Сташиса, В. Я. Тація. [2-е вид., перероб. і допов.]. К. : Юрінком Інтер, 2005. 480 с.
14. Тер-Акопов А. А. Преступление и проблемы нефизической причинности в уголовном праве. М. : «ЮРКНИГА», 480 с.
15. Криміналістика : [підруч.] / за ред. В. Ю. Шепітька. Х. : Право, 1998. 376 с.

16. Бутырин А. Ю. Теория и практика судебной строительно-технической экспертизы. М. : ОАО «Издательский Дом «Гордец», 2006. 224 с.
17. Науково-практичний коментар до законодавства України про працю / В. Г. Ротань, І. В. Зуб, Б. С. Стичинський. [8-е вид., доп. і перероб.]. К. : Видавництво А.С.К., 2007. 944 с. – (Нормативні документи та коментарі).
18. Криміналістика : учебник / под ред. И. Ф. Пантелеева, Н. А. Селиванова. М. : Юрид. лит., 1984. 544 с.
19. Борисов В. І., Пащенко О. О. Злочини проти безпеки виробництва: поняття та види. Кримінальна відповідальність з порушення правил ядерної або радіаційної безпеки: монографія. Х.: Видавець СПД ФО Вапнярчук Н.М., 2006. 224 с.
20. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / за ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка. К.: Юридична думка, 2010. 1288 с.
21. Таран О.В. Розслідування злочинів, пов'язаних з порушенням вимог законодавства про охорону праці : монографія. К. : ДІА, 2012. 352 с.
22. Про відповідальність за шкоду, завдану внаслідок дефекту в продукції. Закон України від 19 травня 2011 року № 3390-VI. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/card/3390-17>
23. Про практику застосування судами України законодавства у справах про злочини проти безпеки виробництва. Верховний Суд України. Постанова № 7 від 12 червня 2009 року. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/card/va007700-09/conv>
24. Єдиний державний реєстр судових рішень. Справа № 2604/3574/2012. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/27300171>

Навчальне видання

ТАРАН Олена Вікторівна,
ЗАПОТОЦЬКИЙ Андрій Петрович,
АРЕШОНКОВ Віталій Володимирович та ін.

ОБСТАВИНИ, ЩО ПІДЛЯГАЮТЬ ДОКАЗУВАННЮ ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ ПРОТИ БЕЗПЕКИ ВИРОБНИЦТВА

Методичні рекомендації

Комп'ютерна верстка А. А. Вознюк

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до державного реєстру
видавців, виготовників і розповсюджувачів видавничої продукції

Дк № 4155 від 13.09.2011.

Підписано до друку 26.10.2021. Формат 60x84/16. Папір офсетний.

Обл.-вид. арк. 2,70. Ум. друк. арк. 3,02.

Тираж 30 прим.

Виготовлювач: ФОП Поліщук О.В.

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК №2142 від 31.03.2005 07400,

м. Бровари, вул. Незалежності, 2, кв. 148 тел. (044) 592-13-49